

יחס ההלכה לאנשים עם מוגבלות

הרב אברהם סתיו

ראשי פרקים

- | | |
|------------------------------------|---|
| א. פתיחה | ה. אנשים עם מוגבלות כשליחי ציבור ועולים לתורה |
| ב. מעמד אנשים עם מוגבלות בתורה | 1. האם ראוי בעל מום להיות שליח ציבור? |
| ג. הקלות הלכתיות לאנשים עם מוגבלות | 2. עלייה לתורה של עיוור או אילם? |
| ד. אנשים עם מוגבלות בבית הכנסת | 3. שליח ציבור שאינו יכול לעמוד |
| 1. כלב נחיה בבית הכנסת | ו. סיכום |
| 2. בריחת מי רגליים | |

א. פתיחה

חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (התשנ"ח-1998, סעיף 2) מחייב:

להגן על כבודו וחירותו של אדם עם מוגבלות, ולעגן את זכותו להשתתפות שוויונית ופעילה בחברה בכל תחומי החיים, וכן לתת מענה הולם לצרכיו המיוחדים באופן שיאפשר לו לחיות את חייו בעצמאות מרבית, בפרטיות ובכבוד, תוך מיצוי מלוא יכולתו.

חוק זה משקף תהליך עמוק שעוברת החברה המערבית, והחברה הישראלית בכללה, בעשרות השנים האחרונות. היחס כלפי אנשים עם מוגבלות אינו עוד כאל דמויות הניצבות בשולי החברה וניזונות מחסדיה, אלא כאל בני אדם שווי ערך שמקומם במרכז העשייה וחיי הקהילה ככל אדם אחר.

ככל שינוי המתרחש בעולם, בין לחיוב בין לשלילה, גם שינוי זה מציב שאלות חדשות לפתחה של היהדות בכלל ועולם ההלכה בפרט. התביעה לשלב אנשים עם מוגבלות באופן שוויוני מעוררת שאלות בדבר התפקידים שיכולים אנשים עם מוגבלות למלא בתפילות ובטקסים אחרים, בדבר מידת ההתחשבות הנדרשת מן הקהילה בצורכיהם המיוחדים ועוד. נוסף על זה, יש להוסיף כי בעשורים האחרונים פותחו עזרים מלאכותיים רבים המאפשרים לאנשים עם מוגבלות להתגבר על מגבלותיהם, והם מעוררים את שאלת ההיתר להשתמש בהם, בעיקר כשמדובר במכשירים חשמליים בשבת.

כל אחת מן השאלות זקוקת כמובן דיון נפרד, ורבות נכתב בשנים האחרונות אודות נושאים אלו. במסמך זה ננסה להתחקות אחר השאלות העקרוניות השזורות כחוט השני את שלל הדיונים המקומיים: כיצד תופסת ההלכה את מעמדו של אדם עם מוגבלות? עד כמה היא מיחסת חשיבות בהשתלבותו באופן שוויוני בחברה? האם יש "ויתורים" הלכתיים שראוי לעשות לשם זה?

ב. מעמד אנשים עם מוגבלות בעיני התורה

כפתיחה לסוגייתנו, יש להצביע על יחסה העקרוני של התורה כלפי אנשים עם מוגבלות. בתרבויות מסוימות בעולם העתיק לא היה ערך לחייו של האדם הנכה, אך היהדות ראתה מאז ומעולם את בעלי המוגבלות חלק אורגני של הקהילה, כדברי הנביא (ירמיהו לא, ה-ז):

קומו וְנַעֲלֶה צִיּוֹן אֶל ה' אֱ-לֹהֵינוּ [...] הִנְנִי מְבִיא אוֹתָם מֵאֶרֶץ צָפוֹן וְקַבְּצֹתִים מִיַּרְדֵּי אֶרֶץ פָּם עֲנֹר וּפְסָתִי הָרָה וְיִלְדֵת יִחְדָּו, קָהֵל גְּדוֹל יָשׁוּבוּ הֵנָּה.

בתקופת התנ"ך ובימי חז"ל, היה חריג אחד, הלוא הוא החירש שאינו שומע ואינו מדבר, שבימים ההם לא היה יכול לתקשר עם סביבתו ולפתח יכולות קוגניטיביות והוחזק כשוטה. אך חז"ל הדגישו שאילם המסוגל לשמוע יכול להגיע להישגים משמעותיים. וזה לשון התלמוד בעניין זה (חגיגה ג ע"ב):

הנהו תרי אילמי דהוו בשבבותיה דרבי, בני בריתיה דרבי יוחנן בן גודגדא, ואמרי לה בני אחתיה דרבי יוחנן, דכל אימת דהוה עייל רבי לבי מדרשא, הוו עיילי ויתבי קמייהו ומניידי ברישיהו ומרחשין שפוותיהו, ובעי רבי רחמי עליהו ואיתסו, ואשתכח דהוו גמירי הלכתא וספרא וספרי וכולה תלמודא.

רבים מגדולי תלמידי החכמים היו עיוורים, כגון רב יוסף ורב ששת (בבא קמא פז ע"א), והדבר לא פגע ביכולתם להנהיג את הציבור. חכמים הקפידו לחלוק כבוד גם לתלמידי חכמים שראיתם ניטלה מהם, כמסופר בתלמוד (חגיגה ה ע"ב):

רבי ורבי חייא הוו שקלי ואזלי באורחא. כי מטו לההוא מתא, אמרי: איכא צורבא מרבנן הכא, נזיל וניקביל אפיה. אמרי: איכא צורבא מרבנן הכא, ומאור עינים הוא. אמר ליה רבי חייא לרבי: תיב את, לא תזלזל בנשיאותך, איזיל אנא ואקביל אפיה. תקפיה ואזל בהדיה. כי הוו מיפטרי מיניה, אמר להו: אתם הקבלתם פנים הנראים ואינן רואין – תזכו להקביל פנים הרואים ואינן נראין. אמר ליה: איכו השתא מנעתן מהאי בירכתא.

דוגמה נאה לחובת הרגישות כלפי החריגים בחברה אפשר למצוא בדברי ערוך השולחן, שאסר להעלות לתורה אדם עיוור בפרשה שנזכר בה מום זה, שמא יתבייש (ערוך השולחן, אורח חיים, סימן קלח, סעיף ד) (אורח חיים, סימן קלח, סעיף ד):

ובשעה שקורא הברכות לא יכוין בפרטיות לאחד, וכ"ש בקללות. ומי שהוא סומא לא יקרא לו הפרשה "עורת או שבור".

הרב פרופ' אברהם שטיינברג, במאמרו "העיוור בהשקפת היהדות" סוקר מקורות רבים ברוח זו, ולבסוף מביא את דברי החוקר ליונפלד (B. Lowenfeld). וזה לשונו (תחומין ג, עמוד 196):

ברור הדבר שכלל שהתרבות המערבית נוגעת בדבר, היסוד לרחמים ולטיפול הגנתי לעיוור, בניגוד ליחס אליו בתרבויות מקבילות אחרות, הונח על ידי העברים. זה מצא ביטוי בספרות היהודית הקדומה – בתנ"ך ובתלמוד.

ג. הקלות הלכתיות אישיות לטובת בעלי מוגבלות

לעיל ראינו שההלכה מתחשבת בעיוור ובצרכיו המיוחדים. ונשאלת השאלה: האם ההלכה מוכנה לתת מקום לצרכים אלו כשהם מתנגשים עם ערכים הלכתיים?

נפתח במישור האישי של אדם עם מוגבלות שצרכיו נתקלים בהלכות המקשות עליו לתפקד. הדוגמה הרווחת לזה הן הלכות שבת, המונעות ממנו להשתמש בעזרים חשמליים, כגון מכשיר שמיעה או קלנועית. לא נוכל במסגרת זו להיכנס לפרטי הלכות שבת (מעמד החשמל בשבת, דיני גרמא ועוד), ולכן נתמקד בשאלת היחס העקרוני לצרכיו של אדם עם מוגבלות. איסורים רבים הותרו בשבת מפני החולה, גם אם אין בו סכנה. אך בנידון דידן, אין מדובר במחלה אלא בנכות קבועה. כמו כן, אין מדובר בפעולות שמטרתן לרפא את הנכות אלא לסייע לנכה בתפקוד עצמאי ומכובד. פוסקים רבים בדורות האחרונים התייחסו לשאלה זו, והמבקש להרחיב בדבר, ראוי שיעיין בספרו של הרב ישראל רוזן, "בחצוצרות בית ה'" (עמ' 417–441). להלן נביא חלק מן הדברים שנאמרו בעניין זה, דברי הרב אליעזר וולדנברג בדבר שימוש במכשיר שמיעה בשבת (ציץ אליעזר חלק ו, סימן 1):

למדנו מהאמור דהותרה איסור טלטול מוקצה משום כבוד הבריות שלא יתבזה האדם מגרמת אי הטלטול בעיני עצמו ובעיני הבריות באיזה דרך שהוא. וא"כ לפי"ז הרי נדמה דאין לך כבוד הבריות גדול מזה כמניעת בושח ובזיון מהחרש מאי שמעו לקול המדברים אליו, דאין לתאר גודל החרפה ובושת הפנים ואי הנעימות הנגרמת לו מדי בואו בין אנשים ובבהכ"נ [ובבית הכנסת] והוא בודד לו, אינו מקשיב להנעשה, ולא יכול להשיב למה ששואלים אותו, באופן שאיכא בזה משום כבוד הבריות יותר מהנידונים האמורים, ועוד זאת, בבשתו זאת מעורב גם צער רב על ביטול תפלה בצבור ושמיעת קה"ת ואיש"ר [קריאת התורה ואמן יהא שמיה רבה] וקדושה ובכדומה בביטול קיום חבילות מצות קלות

וחמורות, ולכן שפיר יש להתיר טלטול מוקצה משום כבוד הבריות גדול כזה ולהתיר לחרש לשאת בשבת מכונת-החרשים.

וכן כתב בקצרה הגרש"ז אויערבאך (שו"ת מנחת שלמה, חלק א, סימן ט):

נראה דמי שאזנו כבדה משמוע חשיב נמי כחולה ואף שהמכשיר אינו מרפא.

ויש מי שדן בשאלת השימוש בכיסא גלגלים לא ממונע במקום שאין עירוב. לדעת הרב יצחק וייס, יש לאסור את השימוש בו, מבלי שהתייחס למעמד העקרוני של אנשים עם מוגבלות (מנחת יצחק, חלק ב, סימן קיד):

ה' נראה אף בלדבר מצוה (שגם בזה צ"ע אם באמת הוי דבר מצוה לפי דברי השד"ח הנ"ל), להתיר רק באופן שהיא תנהג הגלגלים בידיה, והעכו"ם יסייע בדחיפתו, דהוי כשנים שעשאוהו דפטור.

אך הרב משה פיינשטיין מתיר להשתמש בכיסא גלגלים לא ממונע בשבת וגם דן במעמד העקרוני של אנשים עם מוגבלות (איגרות משה, אורח חיים, חלק ד, סימן צ):

יש טעם גדול להתירו שישב על כסא עם אופנים שיכול לגלגלה בעצמו, דהוא כמנעל שלו [...]. וכיון שהוא חולה שיש לו צער גדול מזה שלא ילך להשמחה של קרובו יש מקום להתיר.

וכן אומר גם הרב דב ליאור (מובא בספר בחצוצרות בית ה', עמ' 432):

נכה בעגלה שאינו יכול ללכת בלעדיה יהיה מותר לצאת חוץ לעירוב. ואפילו אם יש חולקים בדבר, היות ומדובר באיסור דרבנן לגבי חולה נראה לעניות דעתי שאין להחמיר.

ד. אנשים עם מוגבלות בבית הכנסת

1. כלב נחייה בבית הכנסת

אחד הדיונים בהלכות שבת הנוגע להתנהלות אישית של אדם עם מוגבלות בשבת הוא שאלת כניסת עיור עם כלב הנחייה שלו לבית הכנסת. סוגיה זו נידונה בכמה מאמרים שהתפרסמו בשנים האחרונות, כגון: הרב שמואל רבינוביץ, "הכנסת כלב נחייה לרחבת הכותל המערבי" תחומין כט, עמ' 487; הרב בני לאו, "כניסת אנשים עם כלבי נחייה לרחבת התפילה של הכותל המערבי", הוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים 2013. שני בעלי הפלוגתא הגדולים בעניין זה הם הרב משה פיינשטיין והרב יעקב ברייש.

וזה לשון הרב פיינשטיין (איגרות משה, אורח חיים, חלק א, סימן מה):

הנה בדבר הסומא אשר למדו לכלב להוליכו ומוכרח הכלב להיות תמיד אצלו אם יכול ליכנס לביה"כ להתפלל בצבור ולשמוע קדיש וקדושה וקה"ת [=וקריאת התורה] וקריאת המגילה וכדומה אף שהכלב מוכרח ליכנס עמו או שיש בזה בזיון להכניס בע"ח לביה"כ שהוא מקדש מעט [...] ולכן כיון שבהכנסת חמור חזינן שלא גרע מאכילה ושתייה ושינה יש להתיר בבכ"נ שלנו שעל תנאי הן עשויות אם הוא בשעת הדחק לפסק המ"ב [=המשנה ברורה] בבאור הלכה. ובודאי שכלב לא גרע מחמור ואין לנו שעה"ד [=שעת הדחק] גדול מזה שאם לא נתירנו יתבטל כל ימיו מתפלה בצבור וקה"ת וקריאת המגילה בצבור וגם יש ימים שהעג"נ [שהעגמת נפש] גדולה מאד כגון בימים נוראים וכה"ג שרבים מתאספים עיין ברמ"א אור"ח ס"ס פ"ח [=סוף סימן פח], שלכן ראה גדולה שיש להתיר להסומא שהכלב שמוליכו צריך להיות אצלו תמיד, ליכנס לביה"כ להתפלל ולשמוע קה"ת וכדומה. אך טוב שישב סמוך להפתח שלא לבלבל את הצבור.

והרב יעקב ברייש תוקף את דבריו (חלקת יעקב, אורח חיים, סימן לד):

מה שכתב באגרות משה שאם לא נתירנו יתבטל כל ימיו מתפלה בציבור וקה"ת וקריאת מגילה - קשה להאמין שלא יהי' לו איזו עצה שמי שהוא יוליכנו לביה"כ ועכ"פ [=ועל כל פנים] לעתים מיוחדים. ואם באמת כן שאין לו שום עצה אחרת, הרי הוא בכלל אונס ורחמנא פטרי' ואף דסומא חייב במצות מה"ת לרוב הפוסקים, ואף לרי"ו מובא בב"י סי' תע"ג (עי' מחה"ש רס"י תקפ"ט) והאגודה פ' החובל דפסקו כר"י דסומא פטור ממצות, עכ"פ מדרבנן חייב וכבתוס' ב"ק פ"ז ועוד מקומות, מ"מ היכי שאי"א [=שאי אפשר] הוי אונס ורחמנא פטרי' וכהאי דמג"א רס"י תמ"ו במצא חמץ שנתחמץ בפסח אף שלא

הי' בכלל הביטול ועובר על כל יראה מה"ת, כיון שחכמים אסרוהו לטלטל משום מוקצה אינו עובר עליו דאונס הוא. ואף שיש לחלק בין מ"ע לל"ת [=מצוות עשה ללא תעשה], עפ"י שיטת הש"ך חו"מ סי' כ"א אונס רחמנא פטרי' אמרינן רחמנא חייבי' לא אמרינן, כלומר אונס כמאן דלא עביד אמרינן אונס כמאן דעביד לא אמרינן, והדברים עתיקין, מ"מ מצינו גם מאמר חז"ל חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה, והשי"ת יודע מחשבות אדם. והלכה פסוקה בסי' תקפ"ו סע' כ"א שופר של רה"ש אין מחללין עליו יום טוב אפי' בשבות דרבנן כמו לעלות לאילן, אף שיתבטל ע"י זה מצוה מה"ת ומצוה דרבים דחמירא ביותר וכבתוס' גיטין מ"א ב' ד"ה כופין. והעיקר אצלי שעכ"פ לעתים מיוחדים מסתמא ימצא למישהו להוליכו לביהכ"נ, ולא להתיר מפאת זה להכניס כלב לביהכ"נ. וסימן לדבר לא תביא [...] מחיר כלב בית ד' [...] כי תועבה הוא.

התשובות עצמן עוסקות במגוון סוגיות (בעלי חיים במקום קדוש, מעמד בתי הכנסת בימינו ועוד), אך עולה מהן גם מחלוקת בשאלת צרכיו של בעל המוגבלות: לדעת הרב פיינשטיין, אפשר להתיר איסור הלכתי כדי שיוכל האדם הנכה להתנהל עצמאית ובצורה מכובדת כאחד האדם, ואילו לדעת הרב יעקב ברייש, אם הוא יכול להסתייע בזולתו, אין הדבר בגדר "שעת הדחק".

2. בריחת מי רגליים

הרמ"א דן בעניין דומה, באדם שבורחים ממנו מי רגליים לאונסו (שו"ת רמ"א, סימן צח):

ששאלתם על איש אחד שהיה לו חולי האבן ב"מ ומכח זה החולי היה מטפטף ממנו תמיד מי רגלים לאונסו, כיצד יעשה עם ק"ש ותפילין וכניסתו לב"ה [...] והנה מצאנו מהרא"י ז"ל שכתב בתש', שנדה יכולה לכנוס [=להיכנס] לב"ה בימים נוראים משום עגמת נפש, כ"ש שהוא זקן ואינו לפי כבודו, וגדול כבוד הבריות, שמותר לו לכנוס ולהתפלל.

ורבי אליעזר וולדנברג לומד מדברי הרמ"א על דינו של בעל קטטר (ציץ אליעזר, חלק ח, סימן א):

ולפי"ז יוצא לנו להלכה בנידוננו דשותתין המי רגלים באמצעות צינור הגומי אל הבקבוק, דיש שפיר להתיר לו לקרוא ק"ש ולהתפלל בהיות ואם לא נתיר לו יפסיד לגמרי התפלה כי מחובר אליו ליותר מיום.

מלבד הדיון ההלכתי בעניין המסוים, השיקול של הרמ"א היה כבודו של האדם העלול להיפגע אם לא יותר לו להיכנס לבית הכנסת ולהתפלל יחד עם הציבור.

ה. אנשים עם מוגבלות כשליחי ציבור ועולים לתורה

1. האם ראוי שיהיה בעל מום שליח ציבור?

שאלה אחרת היא שאלת מקומם של אנשים עם מוגבלות בבית הכנסת: האם הם חלק מן הקהילה ושותפים מלאים בתפילות ובטקסים? או שמא עקב מגבלותיהם הפיזיות חלקם מצומצם? שאלת היחס העקרוני למינוי אדם עם מוגבלות להיות שליח ציבור נידונה לראשונה בשו"ת מהר"ם ברוך מררטנבורג (חלק ג, סימן רמט). וזה לשונו (וששאלת אם אדם שפגעה בו מדת הדין ראוי להיות שליח ציבור).

פשיטא דראוי וראוי הוא, ואדרבה מצוה מן המובחר דמלך מלכי המלכים חפץ להשתמש בכלים שבורים, ולא כדרך שרים בשר ודם, שנאמר "לב נשבר" וגומר [תהילים נא, יט]. דאין נפסל במומים אלא כהנים.

ואמנם יש מי שחולק עליו, כגון מגן אברהם (סימן נג, ס"ק ח):

מי שנפלו זרועותיו מותר להיות ש"ץ שדרך הקדוש ברוך הוא להשתמש בכלים שבורים כדאמר במדרש ויראו שלא יהיה ש"ץ טיפש (רש"ל פ"ק דחולין) אבל בזוהר אמור ע' קע"ג אי' דהא דקב"ה משתמש בכלים שבורים היינו דכא ושפל רוח אבל מי שיש בו מום הוא פגום ע"ש שהאריך בזה ולכן כהן בעל מום פסול לעבודה וא"כ גם בש"ץ יש לזהר, ועוד "הקריבהו נא לפחתך" וגו'.

אך ב"משנה ברורה" הכריע כדעת מהר"ם, אף על פי שהוא מזכיר את מגן אברהם בלשון "יש מחמירין". וזה לשונו (משנה ברורה, סימן נג, ס"ק יג):

אין מומין פוסלין אלא בכהנים ולא בש"ץ ואדרבה לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה ויש מחמירין בזה לכתחלה היכא דאיכא ראוי והגון כיוצא בו.

יש להעיר שכאשר החזן חרש הדיון מורכב יותר, משום שאינו יכול להשמיע לאוזנו, עי' במשנה ברורה (סי' נג ס"ק מא) ובערוך השולחן (נג, יד).

2. עלייה לתורה של עיוור או אילם

יתר על כן, לעתים ההלכה משתנה כדי שיוכלו אנשים עם מוגבלות להשתלב בתפילה, כגון בהיתר למי שהוא עיוור לעלות לתורה (שוחן ערוך, אורח חיים, סימן קמא, סעיף ב):

והעולה לא יקרא בקול רם. ומ"מ צריך הוא לקרות עם הש"צ, כדי שלא תהא ברכתו לבטלה.

דהיינו, העולה לתורה חייב לקרוא מן הכתב במקביל לבעל הקורא, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה. לאור זאת, יש לומר בפשטות שהעיוור אסור לו לעלות לתורה, משום שאינו מסוגל לקרוא מן הכתב, אלא שנחלקים בעניין זה בעל "שולחן ערוך" והרמ"א (אורח חיים, סימן קלט, סעיף ג). זו לשון השולחן ערוך:

סומא אינו קורא, לפי שאסור לקרות אפי' אות אחת שלא מן הכתב.

והרמ"א השיג עליו וכתב:

ומהרי"ל כתב דעכשיו קורא סומא, כמו שאנו מקרין בתורה לע"ה.

הרמ"א חולק על שולחן ערוך ומתיר לסומא לעלות לתורה. ונשאלת השאלה: מה דעתו? האם הוא סבור שאין צורך שיקרא העולה מן הכתב? לדעת בעל ביאור הלכה, אין הדבר כן. וזה לשונו (סימן קמא, סעיף ב, ד"ה לבטלה):

והנה לפי מה דפסק הרמ"א לעיל בסימן קל"ט ס"ג דנוהגין לקרות לסומא וע"ה אף שאינו יכול לקרות עם הש"ץ וא"כ היה לו להגיה גם כאן דלדידן אפילו אם אינו קורא עם הש"ץ שפיר דמי ואפשר דסמך אדלעיל ויותר נראה לומר דלא סמך הרמ"א אדברי מהרי"ל אלא לענין סומא וע"ה דאם לא יקראום לעולם איכא כיסופא טובא וגם אתו לאנצויי אבל בנידון דידן שהוא בקי בקריאה בודאי מחוייב לומר עם הש"ץ.

כלומר, הרמ"א מסכים עקרונית לדעת "שולחן ערוך", שיש חיוב גמור לעולה לקרוא עם הבעל קורא, אך בחר להקל לסומא, שאלמלא כן לא יוכל לעלות לתורה לעולם.

שלהא דומה היא שאלת עלייתו לתורה של חירש-אילם. הרב אפרים אשרי, בעל שו"ת ממעמקים מתאר את תחושותיו של מי שאיבד את שמיעתו וכושר הדיבור שלו במהלך השואה (ממעמקים, חלק ג, סימן ב):

כל זה לא שוה לו, כי ירא וחרד האיש ולו דומיה תהלה, מוכן הוא לישיב בדד ולידום, ליתן כעפר פיהו כי נטל עליו. אבל מזאת תשוה עליו נפשו, ומזה הוא יושב משומם כל היום, על כי גם אם יזעק וישוע סתם תפלתו, וברכתו ברכת אובד היא, כי לא יוכל לבטא אותה בפה, ואיך יוכל לעלות לתורה ולברך את ה' במקהלות ועל ידי כך להמנות בין קרואי התורה?

וזו תשובת הרב אשרי, לאחר שדן בהרחבה בהלכות קריאת התורה:

לענין צירוף מנין לעשרה ודאי שיש לצרפו [...] אמנם לענין שיעלה במנין הקרואים לתורה, נראה שקשה הדבר להתירו. אמנם כדי להפיס דעתו ולהרגיע את רוחו, הוריתי שהוא יכול לעלות לתורה ביחד עם הבעל קורא ושניהם יאמרו את ברכות התורה ביחד.

והנ"ל כששמע את פסק דיני אורו עיניו וכתב לי על הנייר: "רבי, ניחמתני והחייתני, כן ינחמך ויחיך ה'".

פסיקה ברוח זו יש במאמרו של הרב יוסף צבי רימון, במאמרו "בניית בימה מונגשת בבית הכנסת", אומר בעניין בית כנסת שהבימה בו אינה נגישה (צהר לח, עמ' 45):

ניתן להוריד את ספר התורה מן הבימה אל מדף או שולחן הנמצא סמוך לבימה, כך שהאדם הנכה יוכל להגיע אליו ולעלות לתורה.

3. שליח ציבור שאינו יכול לעמוד

סוגיה דומה היא סוגיית שליח ציבור שאינו יכול לעמוד, שדן בה הרב עזרא בצרי ופוסק שמי שאינו יכול לעמוד, מותר לו להתפלל תפילת שמונה-עשרה בישיבה, ואחר כך דן בשאלה אם חזן היושב בשעת התפילה פוגע בכבוד הציבור. וזה לשונו (תחומין ד, עמ' 549):

אלא שיש לדון בזה מצד כבוד הצבור, שיש לומר שישימו אדם שיכול לעמוד, ולא מי שמחוייב לשבת ואין לו ברירה אחרת, והרי הצבור לכתחילה יכולים להעמיד מי שעומד משום כבודם.

לזה יש להשיבם שיש ללמוד קל וחומר מהשכינה כביכול, שאם השכינה מחלה למי שהוא חולה שלא יתחייב לעמוד כיון שהוא אנוס ומקובלת תפלתו גם כשהוא יושב, במה כוחם של הצבור גדול לומר לאדם שהוא אנוס, זו פגיעה בכבודנו שאתה יושב, שהרי אין בזה פגיעה שאינו יושב משום זלזול אלא משום שהוא אנוס.

לעומת זאת, הרב עובדיה יוסף פוסק שאסור למי שאינו יכול לעמוד להיות שליח ציבור (ילקוט יוסף, סימן קמא, סעיף ב):

הנה כשהוא נסמך על התיבה וקורא בתורה, אף על פי שהיא סמיכה גמורה, שאם יטלו התיבה מתחתיו לא יוכל לעמוד ולקרוא בתורה, מכל מקום כיון דלא סגי בלאו הכי שפיר דמי, כמו שכתב השערי אפרים שהובא במשנה ברורה (סימן קמא סק"ד) שאף על פי שהוא בעל בשר אסור לו להיסמך כל כך עד שאם ינטל אותו דבר שנסמך עליו יפול, שזה לא נחשב עמידה כלל, מכל מקום אם הוא חולה ואי אפשר לו לקרוא אלא בענין זה, שהוא צריך סעד לתמכו, מותר גם בזה. וכן כתב בכף החיים (שם סק"ד) [...]. ואם אינו יכול לעמוד כלל, אפילו על ידי סמיכה גמורה, אין להתיר לנכה כזה להיות שליח צבור ולקרוא בתורה מיושב. כדמוכח בכף החיים (סימן קמא אות ו), שלא הותר לחולה לקרוא בספר תורה אלא לכל היותר על ידי סמיכה, אבל בישיבה ממש לא. ע"ש. וכן עיקר [תשובה בכת"י למרן אאמו"ר שליט"א].

ו. סיכום

כפי שראינו לעיל, שאלות הלכתיות רבות הנוגעות לאנשים עם מוגבלות נתונות במחלוקת בין הפוסקים. יחד עם זאת, יש כמה עניינים עקרוניים המשתקפים בהם. ראשית, התורה הכירה בכאבם של אנשים אלו, ברצונם להשתלב בחברה ובתסכולם כשהדבר נמנע מהם. משום כך עמלו הפוסקים למצוא דרכים לפתור את הבעיות ההלכתיות המקשות על שילוב אנשים עם מוגבלות בחברה, אף על פי שמקצתם לא מצאו פתרון לחלק מן הבעיות. אף ראינו שהפוסקים ראו ברצונם של אנשים עם מוגבלות לשמש בתפקידים מרכזיים בתפילה ובחיי הקהילה זכות יסוד, שיש מקום להקל בה לעתים, ולא ראו אותה בגדר "מותרות" או תביעת יתר.

נוסף על השאלות ההלכתיות, אנו למדים בראש ובראשונה על חובתנו כציבור כלפי אנשים עם מוגבלות. אם ההלכה מחלה על כבודה כדי לשלבם בחברה, קל וחומר שמוטל עלינו חיוב גמור לסייע להם במימוש שאיפתם להשתלב בחברה.